

غلامعلی بنان؛ نیم قرن با جنگل و جنگل داری

شاهرخ جباری^۱

۱- کارشناس ارشد سازمان جنگلها، مراتع و آبخیزداری کشور
پست الکترونیک: shahrokh_j55@yahoo.com

دانشمندان ایرانی

نوشتن در مورد زندگی و زمانه مهندس غلامعلی بنان فرصت و توانی بیش از این مختصر می‌طلبید چرا که ایشان به گواهی اسناد اداری، «از صاحب‌منصبان عالی‌رتبه وزارت کشاورزی بوده و خدمات پر ارزشی در سازمان جنگلبانی انجام داده‌اند» که امید است در فرصتی دیگر، زوایای دیگری از زندگی و کارنامه ایشان روشن شده و بیان شود. این مرور کوتاه به بخش‌هایی از زندگینامه، سوابق اداری، تألیفات و دیدگاه‌های ایشان می‌پردازد.

غلامعلی بنان در سال ۱۲۹۱ شمسی از پدری به نام جواد و مادری به نام ملوک در اصفهان به دنیا آمد. در سال ۱۳۱۰ از دبیرستان دارالفنون دیپلم گرفت و در مسابقه اعزام محصل به خارج شرکت کرد و پذیرفته شد. ۱۹ ساله بود که با ۷۹ نفر دیگر در چهارمین دوره اعزام جوانان به خارج از کشور، به فرانسه رفت.

او دو سال در فرانسه ماند و چون هدفش متخصص شدن در رشته جنگل و میاه (آب‌ها) بود. در سال ۱۳۱۲ به انستیتو آگرونومیک دولتی ژامبلو در بلژیک منتقل شد. در سال ۱۳۱۶ پس از کسب دانشنامه به میهن بازگشت و آماده خدمت در جنگلبانی بود ولی قبل از آن به دوره خدمت سربازی اعزام شد و دو سال خدمت خود را در دانشکده افسری و پادگان اصفهان گذراند. در سال ۱۳۱۷ وزارت فرهنگ وقت، دانشنامه ایشان در رشته جنگل و میاه را معادل مدرک لیسانس ارزیابی کرد.

غلامعلی بنان در اردیبهشت ۱۳۱۹ به استخدام دولت درآمد و پس از ۳۷ سال خدمت در سال ۱۳۵۶ به افتخار بازنشستگی نائل آمد. او در دوران خدمت خود برای تحصیل علم، تحقیق و حتی تدریس در دوره‌های آموزشی به کشورهای مختلف جهان مانند آمریکا، ایتالیا، استرالیا، آرژانتین، ترکیه، هندوستان و غیره عزیمت کرده است.

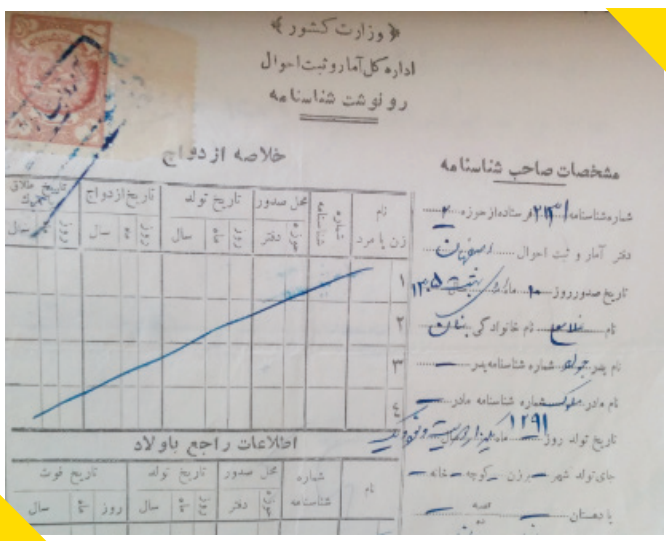
بنان پس از بازنشستگی، در صنایع چوب و کاغذ مشغول به کار شد و در این دوران بود که در پی قرارداد الجزیره بین ایران و آمریکا از طرف ایران

چالوس و هانس شریکر مسئول خزانه ولی آباد، پیگیر کارها بودند، به دلیل تبعات جنگ جهانی دوم (۱۳۲۴-۱۳۱۸) و تمرکز دولت بر مسائل سیاسی، امور معوق و پس از شهریور ۱۳۲۰ و اشغال ایران به دست متفقین در جنگ جهانی دوم، کارها ناتمام ماند. در سال ۱۳۲۴ مخالفان ساعی برایش مشکل اداری ایجاد کردند و او موقتاً پست خود را از دست داد! البته بعداً غلامعلی بنان ابتدا کفالت اداره کل امور جنگل‌ها و پس از مدت کوتاهی ریاست آن را به عهده گرفت و به مدت ۲ سال عهده‌دار آن بود. با کوشش‌های ساعی، در سال ۱۳۲۷ تشکیلاتی مستقل ولی زیر نظر وزارت کشاورزی به نام «بنگاه جنگل‌ها» تأسیس شد و در سال ۱۳۲۸ شکل گرفت. بنان در بنگاه جنگل‌ها، ابتدا ریاست قسمت بررسی‌ها، آموزش و نگارش را به عهده گرفت، ولی نسبت به آن معترض بود تا آن که به سمت مشاور و معاون فنی بنگاه درآمد و سپس عضو هیئت‌مدیره شد. در دوره آموزشی جنگلبان‌های معروف به ۱۳۲۹، بنان مدرس دروس جنگل‌داری، جنگل‌شناسی و حمایت از جنگل بود. او در دوره‌های آموزشی بعدی نیز وظیفه تدریس را به عهده داشت.

بنان در آذر ۱۳۳۰ به دعوت و با هزینه دولت آمریکا به آن کشور عزیمت کرد و به مدت ۳ ماه مطالعات امور جنگل را در آمریکا انجام داد. او

پس از بازگشت گزارشی در ۱۹ صفحه تدوین کرده و ارائه داد. ریاست شورای عالی جنگل در مقاطع مختلف، از دیگر مسئولیت‌های ایشان به شمار می‌رود. در نشریه بنگاه جنگل‌ها آمده است: «برای استفاده بیشتر از نظر و فکر آقایان مهندسين مجرب بنگاه جنگل‌ها، هیئت‌مدیره در جلسه مورخ ۱۳۳۰/۱۱/۱۷ تصویب نمودند که شورایی به نام شورای عالی جنگل تشکیل شود. وظایف این شورا رسیدگی به کلیه امور فنی و تهیه طرح‌های مفید برای اصلاح قوانین و آئین‌نامه‌های موجود می‌باشد. ریاست شورا به عهده آقای مهندس بنان مشاور و معاون فنی بنگاه برگزار گردیده و...» در دوران اجرای اصل ۴ ترومن، او مأموریت داشت کارشناسان جنگل خارجی را در بازدید از جنگل‌های شمال ایران همراهی کند.

در سال ۱۳۳۸ با تصویب قانون جنگل‌ها و مراتع در مجلس شورای ملی وقت، «بنگاه جنگل‌ها» به «سازمان جنگلبانی ایران» تبدیل شد و دامنه فعالیت‌های آن از جنگل‌های شمال به جنگل‌ها و مراتع کل کشور تسری یافت. در این قانون، تهیه طرح برای بهره‌برداری از جنگل‌ها الزامی شد.

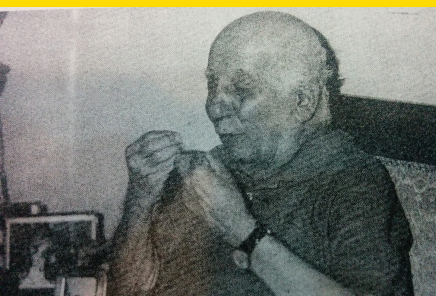

شکل ۱: رونوشت شناسنامه

به دیوان داوری لاهه اعزام شد و از حقوق صنایع چوب و کاغذ مازندران با موفقیت دفاع کرد. حاصل ازدواج غلامعلی بنان با بانو فاطمه گلوریا داوربناه سه فرزند پسر به نام‌های حسین (۱۳۲۲)، همایون (۱۳۲۷) و محمود (۱۳۳۴) است. شکل یک رونوشت شناسنامه ایشان است.

دوستانش می‌گویند او ریاضیدانی قوی بود، به انگلیسی و فرانسه تسلط داشت و با آن زبان‌ها مانند فارسی، شیرین و روان می‌نوشت. در مراحل مختلف کاری، تمام وظایف محوله را با روشن‌بینی و صراحت کامل انجام داده و نظرات خود را در کمال وضوح عقیده ابراز می‌کرد.

همسرش می‌گوید: «در سراسر عمری که با بنان گذشت، تنها جایی که او را می‌دیدم، یا سر میز غذا بود یا در مهمانی‌های رسمی. سحرگاه بیشتر روزها، پیاده به اداره می‌رفت و شامگاه، خسته و فرسوده به خانه برمی‌گشت. هنوز لقمه از گلویش پایین نرفته، مانند شاگرد مدرسه‌ای‌ها، پشت میز کارش می‌نشست و تا پاسی از نیمه شب کار می‌کرد. حتی روزهای تعطیل، برای صرف غذا باید چندین بار او را صدا می‌زدیم؛ غذا سرد شد...» بنان، سرانجام پس از مدت کوتاهی دست و پنجه نرم کردن با بیماری، در سال ۱۳۶۹ دار فانی را وداع گفت. روحش شاد و راهش پر رهرو باد.

سوابق اداری

پرونده اداری بنان از سال ۱۳۱۶ و با معرفی او از «وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه» به «اداره کل فلاح» آغاز می‌شود ولی مشکل نظام وظیفه استخدام او را به تعویق می‌اندازد. در نخستین برگ‌های پرونده اداری او آمده است: «آقای غلامعلی بنان که تحصیلات خود را در اروپا به پایان رسانیده در دی ماه ۱۳۱۶ از طرف وزارت فرهنگ معرفی شده که شغلی در اداره کشاورزی به او رجوع شود ولی چون وضعیت نظام وظیفه او روشن نبود برای تعیین تکلیف نظام وظیفه رفته...» در شکل‌های شماره ۲ و ۳ درخواست کار او را مشاهده می‌کنید ۳ سال بعد در نامه‌ای با امضای کریم ساعی آمده است: «گواهی می‌شود آقای غلامعلی بنان مهندس جنگل و میاه از روز ۲۵ اردیبهشت ۱۳۱۹ در این اداره بر حسب امریه مقام ریاست کل مشغول خدمت بوده است.» شکل شماره ۴ گواهی با امضای کریم ساعی را نشان می‌دهد. پاسخ رئیس کل کشاورزی چنین است: «به اداره حسابداری، اجازه داده می‌شود یک پست به بودجه اداره جنگلبانی اضافه نمائید و حقوق آقای غلامعلی بنان را از اعتبار آن تأمین کنید.»

به این ترتیب خدمت دولتی ایشان در اداره نوبنیاد جنگلبانی و تحت ریاست کریم ساعی آغاز می‌شود. دکتر احمد مصدق، استاد بازنشسته دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران (ماهانامه دهاتی، شماره ۱۳۲) می‌نویسد: «پس از تشکیل اداره جنگلبانی، آقای مهندس ساعی گزارش جامعی در باب لزوم تشکیل سازمان جنگلبانی تهیه نمود که توسط رئیس کل کشاورزی وقت به اطلاع رضاشاه رسید و مقرر گردید که این سازمان در محل کوچکی آزمایش شود تا در صورت حصول نتیجه مساعد در سراسر شمال تعمیم داده شود. برای این منظور ناحیه کجور انتخاب و متعاقباً در اواخر ۱۳۱۹ به تاسیس چهار خزانه جنگلی در دشت نظیر، چالوس، علمده و ولی آباد اقدام گردید.»

با آنکه مهندس غلامعلی بنان مسئول خزانه‌های دشت نظیر، علمده و

مصدق می‌نویسد: «اولین مدرس طرح جنگلداری در ایران شادروان مهندس غلامعلی بنان بود که در گروه جنگل دانشکده کشاورزی کرج تدریس را آغاز کرد و نگارنده افتخار شاگردی ایشان را داشته‌است.»

شایان ذکر است که ایشان در مقطعی در دهه ۱۳۴۰ مدیر کلی امور مراتع و روابط عمومی وزارتخانه را عهده‌دار بوده است.

تألیفات بنان

کتاب «جنگلداری علمی- عملی» یکی از تألیفات بنان (شکل ۵) آورده است: «از چند سال پیش تصمیم داشتم به استاد شعر: ای که دستت می‌رسد کاری بکن / پیش از آن کز تو نیاید هیچ کار و با استفاده از مطالعات بیست ساله و اطلاعات مکتسبه از

مسافرت‌های خود به خارج و داخل کشور، کتابی درباره علم جنگلداری، که اغلب با علم جنگل‌شناسی در ایران اشتباه می‌شود و اساس کار جنگلبانی را تشکیل می‌دهد، به رشته تحریر درآورم ولی گرفتاری‌های گوناگون مجال این کار را نمی‌داد و بسیار خوشوقتم که با چاپ و انتشار اولین کتاب جنگلداری به زبان فارسی...»

کتاب جنگلداری علمی- عملی اثر ماندگار غلامعلی بنان در سال ۱۳۳۶ شمسی توسط وزارت کشاورزی به چاپ رسید و سال‌ها سند اصلی نظری مدیریت جنگل‌های کشور به‌شمار می‌رفت. این کتاب در آذر سال ۱۳۴۳ از طرف

سازمان جنگلبانی ایران و در ۴۵۰ صفحه به چاپ دوم رسید.

سیاهه دقیقی از آثار غلامعلی بنان، اعم از کتاب‌ها، مقاله‌ها و گزارش‌های اداری در دست نیست اما سیاهه زیر از آثار در دسترس و گزارش شده در منابع مختلف تنظیم شده است:

الف) کتاب‌ها

- بنان، غلامعلی، ۱۳۴۳. جنگلداری علمی- عملی تهران، سازمان جنگلبانی ایران، چاپ دوم

- بنان، غلامعلی و جوادی، شفیق، باد و بادشکن‌ها

- بنان، غلامعلی، درختان میوه جنگلی ایران

- بنان، غلامعلی، ۱۳۵۱. محیط زیست انسان و جلوگیری از آلودگی

آن، انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی. جلد اول: هوا، جلد دوم: در دو قسمت (آب‌های شیرین، آب‌های دریا و اقیانوس)

- بنان، غلامعلی و فضیلت، محمد، ۱۳۶۳. تهران، نشر خودکفایی

- بنان، غلامعلی، ۱۹۸۲. اکالیپتوس در جنگلکاری، ترجمه نشریه فائو، شماره ۱۱

ب) مقاله‌ها

- بنان، غلامعلی، مصرف بی‌رویه هیزم و زغال و پیشنهاد استفاده از بخاری، چراغ و نفت

- بنان، غلامعلی، ۱۳۲۸. خشک شدن درختان زیتون رودبار و پیشنهاد احداث بادشکن

- بنان، غلامعلی، ۱۳۲۹. آتش‌سوزی جنگل‌های گرگان و لزوم پیشگیری و مبارزه با حریق جنگل

- بنان، غلامعلی، طرحی درباره جنگل و مسأله سوخت کشور و ده‌ها مقاله در نشریات بنگاه جنگل‌ها و سازمان جنگلبانی ایران

ج) گزارش‌ها

- گزارش بازدید از سفر آمریکا (۱۳۳۱)

دیدگاه‌ها

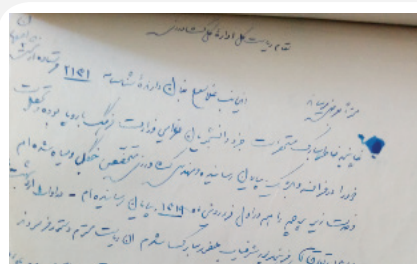
برای آشنایی با دیدگاه‌های بنان، هیچ چیز بهتر از آن نیست که به آثارش رجوع کنیم و از قلم شیوایش که با شعر و تمثیل همراه است، بهره ببریم. یکی از منابعی که زیر نظر او و با آثارش منتشر می‌شد نشریات بنگاه جنگل‌هاست که در سال‌های ۱۳۲۹ تا سال ۱۳۳۸ زیر نظر کمیسیون انتشارات و تبلیغات و سپس شورای انتشارات «بنگاه جنگل‌ها» منتشر می‌شد. هدف از انتشار این نشریه این بود که سطح اطلاعاتی عمومی کارکنان جنگل را با انتشار مطالب مفید و سودمند بالا برده، نظریات و تجربیات کسانی را

که مدت‌ها در جنگل مشغول انجام وظیفه بوده‌اند به معرض افکار و نظرات سایر همکاران گذارد.

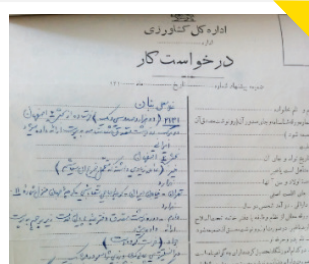
شکل شماره ۶ نمونه‌ای از سلسله «چه بکنیم؟ چه نکنیم؟» را نشان می‌دهد. در یکی از این آثار آمده است: «مدتی است به این فکر بودم که تحت عنوان چه بکنیم و چه نکنیم؟ سلسله مقالاتی که خیلی ساده و قابل فهم برای عموم باشد در نشریه بنگاه منتشر نمایم و تصمیم خود را از این شماره (شماره ۸ سال سوم آبان ۱۳۳۱) به موقع اجرا می‌گذارم و امید است مورد استفاده علاقه‌مندان به جنگل واقع و در عمل به‌کار بسته شود و منتج به نتیجه شود.» او بعدها در هر شماره نشریه که ماهانه منتشر می‌شد، یکی از مسائل مدیریت جنگل‌های کشور را مورد بحث قرار می‌داد. این سلسله بحث‌ها به شرح زیر بوده که بنان در مقدمه آنها چنین آورده است:

۱- یکی از اعمال بدی که باید از انجام آن در جنگل خودداری کرد چرای دام است.

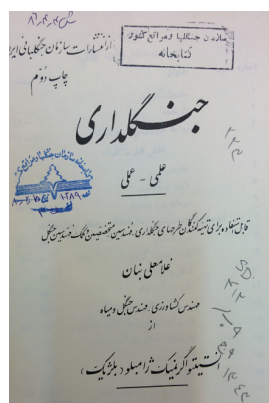
۲- یکی از کارهایی که نباید در جنگل انجام داد تهیه زغال چوب

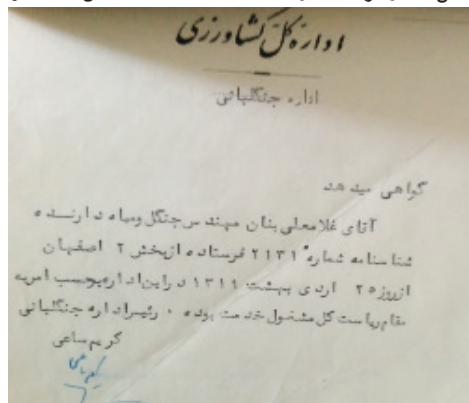
شکل ۳: درخواست کار

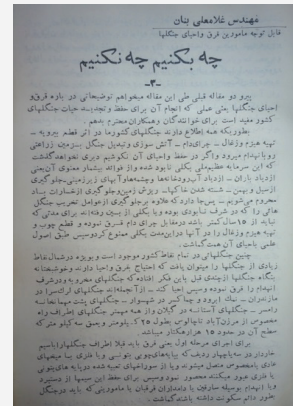
شکل ۲: درخواست کار

شکل ۵: تألیفات بنان

شکل ۴: گواهی با امضای کریم ساعی

شکل ۶: نمونه‌ای از سلسله مقالات چه بکنیم؟ چه نکنیم؟

به طرزی است که فعلاً در جنگل‌ها مرسوم است، زیرا اگر تهیه زغال بدین منوال ادامه یابد، بزودی جنگل‌های کشور به کلی نابود شده و بر بیابان‌های بی‌آب و علف افزوده می‌شود.

۳- پیرو دو مقاله قبلی طی این مقاله می‌خواهم توضیحاتی درباره قرق و احیاء جنگل‌ها یعنی عملی که انجام آن برای حفظ و تجدید حیات جنگل‌های کشور مفید است، برای خوانندگان و همکاران محترم بدهم.

۴- امروز قرعه عملی که نباید در جنگل‌ها انجام داد به نام تبدیل جنگل به زمین زراعتی افتاده و بدین وسیله شرح این ماجرا و زیان‌های آن به اطلاع خوانندگان گرامی می‌رسد.

۵- خیلی از خوانندگان محترم معذرت می‌خواهم که این سلسله مقالات را بیشتر به عملیاتی که نباید در جنگل انجام داد تخصیص داده‌ام. چه کنم که شعر «کشته ز اندازه برون است، کفن نتوان کرد» در این باره کاملاً صدق می‌کند. موضوع بحث امروز ما، آتش سوزی یا حریق عمدی و غیر عمدی جنگل‌ها می‌باشد.

۶- مقاله امروز را به طرز بهره‌برداری فعلی از جنگل‌ها و طرز بهره‌برداری صحیح از آنها اختصاص می‌دهیم.

۷- بحث امروز ما درباره قطع بی‌رویه درخت از جنگل‌ها به‌منظور تهیه چوب‌های مورد نیاز صنعت می‌باشد که باید از این عمل نیز خودداری شود و الا آن چه زغالگیران و صاحبان دام در جنگل‌های شمال باقی گذارده‌اند بدین وسیله از بین رفته و دیگر تجدید حیات طبیعی جنگل میسر نشده و دیری نخواهد گذشت که به اصطلاح «نه از تاک نشان ماند و نه از تاکنشان».

۸- یکی از علل عدم پیشرفت کار دستگاه جنگلبانی کشور، عدم مراعات قانون و آیین‌نامه‌های جنگل و مقررات مربوطه است و اگر حکومت قانون حکمفرما می‌شد، بی‌شک جنگل‌ها به‌وضع فعلی نمی‌افتادند.

۹- موضوع مورد بحث این شماره را همکاری مردم با دستگاه جنگلبانی کشور انتخاب نمودم و بی‌شک آنچه تاکنون به نظر خوانندگان عزیز رسانیده‌ام بدون همکاری مردم و جنگل‌نشینان و ساکنین قراء مجاور خیالی بیش نبوده و بدون این همکاری میسر نخواهد بود چون که طبق مثل معروف «یک دست صدا ندارد».

۱۰- موضوع مقاله امروز ما قطع شاخه‌های درخت برای هیزم و زغال می‌باشد و آیا قطع آنها به صلاح جنگل و درختان جنگلی می‌باشد یا نه؟ اینجانب قطع شاخه‌های خیلی کوچک درختان سرپا را هم غلط دانسته و آن را خلاف اصول فنی و غیر قابل اجرا می‌دانم و باید به کسانی که این کار را توصیه می‌کنند و به حال خود عمل صحیحی را تجویز می‌نمایند صریحاً گفت

که مرا به خیر تو امید نیست شر مرسان.

۱۱- بحث این شماره درباره درختکاری و جنگلکاری در جنگل و زمین‌های بایر و تپه‌های شنی داخلی و ساحلی است. درختکاری به‌طور کلی یکی از اعمال بسیار پسندیده است و این را نیاکان ما به خوبی درک کرده و به موقع اجرامی گذاشتند و همه ساله جشن درختکاری برپا می‌داشتند و برای این کار در روز مخصوص شادی‌ها می‌کردند.

۱۲- اگر خواهی شود باغت گلستان/قلم در حوت میزن ریشه در قوس. به موجب این دستور شاعرانه باید قلمه را در اسفند ماه زده و درختان را در آذر ماه بکاریم و دیگر به بسط مقال احتیاجی نیست ولی چون مفاد شعر بالا کامل نیست، لذا توضیحاتی در خصوص فصل درختکاری می‌دهم.

۱۳- این سیزدهمین مقاله چه بکنیم و چه نکنیم است که می‌نویسم و آن را به فال نیک می‌گیرم و عدد سیزده را هم به هیچ‌وجه نحس نمی‌دانم. در دو شماره قبل راجع به درختکاری نکاتی از نظر خوانندگان رساندم و در زمینه درآمد این عمل خیر را ناتمام بگذارم. لذا برای تکمیل آن در ذیل اطلاعاتی درباره فصل بذرکاری درختان به نظر خوانندگان گرامی می‌رسانم...

این سلسله مقالات از سوی بنان همین‌طور ادامه داشته و پس از پرداختن به مسائلی چون اثر جنگل در آب و هوا، سیل و اثر جنگل در جلوگیری از آن، خطرات و خسارات باد و طرز جلوگیری از آن و... به تدریج فنی‌تر شده و به روش‌های مختلف جنگلبانی، تنک کردن، هرس و طرز اجرای آن و... پرداخته است.

بنان گویی مسائل و مشکلات مدیریت جنگل‌های کشور را به نوعی پایش می‌کرده و برای هر یک پیشنهادهای ارائه می‌داده است. صفحات نشریه بنگاه جنگل‌ها سرشار از این پیشنهادات است.

به‌عنوان نمونه وی در سرمقاله خبرهای بنگاه جنگل‌ها (آبان ۱۳۲۹) با عنوان پیشنهادهای چند راجع به جلوگیری از انهدام جنگل‌ها می‌نویسد: «سالهاست که طرق مختلفی برای جلوگیری از تهیه و مصرف زغال و هیزم و استفاده از نفت و تعمیم بخاری‌ها و چراغ‌های خوراک پزی پیشنهاد شده و تاکنون نتیجه‌ای از آن حاصل نشده است. اگر مقدار چوبی را که در سال به صرف هیزم و ذغال می‌رسد، حساب کنیم عدد عجیب و غریبی خواهد شد و چون نود درصد این مقدار از جنگل‌های کشور تهیه می‌شود، از فکر انهدام جنگل‌ها، لرزه بر اندام علاقه‌مندان جنگل می‌افتد.»

وی سپس پیشنهادهای در زمینه تجهیز بنادر، کاهش قیمت نفت، وارد کردن بخاری و چراغ و دسترسی آسان روستاها به نفت ارائه می‌دهد و سرانجام باید داورهای مردمی را در سال‌های آخر عمرش شنید که خود در فرآیند مدیریت جنگل‌های شمال ایران نقش اساسی داشته است: «طرح‌های جنگل‌داری، اساس و پایه بهره‌برداری صحیح از آن می‌باشد. اگر در تهیه و اجرای آنها آن‌طوری که باید دقت نشود و بر پایه‌های علمی استوار نباشد، جنگل برعکس انتظار رو به فقیرا خواهد رفت. برای تهیه طرح‌های جنگلداری در تمام کشورها، هیئت‌های ویژه انتخاب و به محل اعزام می‌شوند که از هر حیث صلاحیت کار را داشته باشند ولی در کشور ما این کار مهم ساده تلقی می‌شود و بیم آن می‌رود که جنگل‌های شمال ایران که تنها جنگل قابل بهره‌برداری محسوب می‌شوند از بین بروند.»

سپاسگزاری

بدین وسیله از کلیه کسانی که مراد تهیه این زندگینامه یاری داده‌اند، بویژه سرکار خانم مهندس گرجی ایمانی و آقایان یوسف قریب، محمد طاهر نظامی و محمد علی حاجی میرصادقی سپاسگزاری می‌کنم.